

Språkrådet
Postboks 1573 Vika
0118 Oslo

Fråsegn til framlegg um rettskrivingsbrigde

Norskt måldyrkingslag hev merknader åt framlegg til brigde i rettskrivingi av ymse ord som Språkrådet no hev sendt ut på høyring. Merknadene gjeld i grunn berre nynorsk, men sumt kann råka bokmål med.

3.1 *heft*

Språkrådet gjerer framlegg um at ordet *heft* i tydingi 'feste' skal skifta kyn frå inkjekyn til hannkyn. Alle tydingane av ordet fylgjer or ei grunntyding 'e-t som kverrset e-n/e-t', og det lyt då liggja fyre ein god grunn, skal ein kløyva ut ei sertyding med eigi bøyging. Framlegget gjerer ikkje greide for grunnlaget i korpus, og det er difor uråd å taka stelling til det utan vidare.

Det er ein uting at det ikkje vert framlagt korkje handfaste tal, tilvising til kva korpora det er søkt i, eller døme på søk; når det vert lagt so stor vekt på korpus, lyt det vera etterprøvande utan for mykje strev. Det er gjort grove mistak i slike tal fyrr, og i punkt 3.5 nedanfyre skal me sjå at det er gjort mistak denne venda med.

Det er liten grunn til å lita blindt på udryfte tal or korpus, og neppe tilrådelegt å ganga so langt som å banna henne heilt, bøygingi som hev vore gjeldande til dessa.

3.1 *skål*

Språkrådet gjerer framlegg um at ordet *skål* i tydingi 'drikkehelsing' skal skifta kyn frå hokyn til valfritt hokyn eller hannkyn. Her med vert det vist til ymse korpora, utan at det vert gjort nøgnare greide for. Hannkyn i slike tilfelle er upplagt eit lån or norsk-dansk, og det bør difor liggja ei seriøs dryfting til grunn for eit vedtak, ikkje lause tilvisingar.

Det synest som Språkrådet ikkje ser fyre seg at mistak eller avvik frå normi skal kunna finnast i skrift, og at alt hev ei løysing i normering. Nynorsk er eit mindretalsmål under jamt press, og slik ideleg småflikking og lapping skapar berre meir vande og ustøda som ikkje er til gagn åt deim som skal skriva nynorsk. Eit minstemål lyt vera å gjera ei grannsam etterrøking og dryfting fyrr en ein kjem med framlegg til vedtak.

3.1 *snakk*

Språkrådet gjerer framlegg um at ordet *snakk* skal skifta kyn frå inkjekyn til valfritt inkjekyn eller hannkyn. Bakgrunnen er sertydingi 'samrøda'. Denne normeringspraksisen skil seg

merkande ut frå den som ligg til grunn for ordi *heft* og *skål* (sjå ovanfyre), der dei vil skilja ut sertydingi med eigi bøyging. Det er heilt umotivera kvifor sertydingi av *snakk* då skal råda for alle tydingane av ordet.

3.2 *tupel* og ord på *-upel*

Språkrådet gjerer framlegg um å normfesta ordet **tuppel* med valfritt hannkyn eller inkjekyn. At det kjem or engelsk, er berre måta sant; den hage norske matematikaren Thoralf Skolem (1887–1963) nøytt ordet i skapet *tupel* (inkjekyn), fulla beint etter tysk *Tupel* (inkjekyn), alt medan tysk lenge var *lingua franca* i matematiken. Hadde ordbokfolket havt større ans for denne vitskapen, vøre ordet alt ordbokfest i den formi, er likt. At det vidare bruket i dag helder hev engelske fyrelag, er sikkert sant. Det er i den samanhengen verdt å gå at eng. *tuple* hev stutt vokal i amerikansk og lang vokal i britisk framburd.

Framlegget tel so til å brigda skrivemåten av *kvadrupel* osb. til **kvadrupel* av di det «blir uttala med kort *u*.» Her legg Språkrådet til grunn ein normativ framburd som byggjer på norsk-dansk tale. Flest norske målføre vil tradisjonelt helder leggja tyngdi på fyrste stavingi i slike lånord — soleis *kvad`rup`l* — og då er ikkje lengdi av *u* i lett stoda skiljande. Det er same normative målsyni som lagde norsk-dansk *matematikk'* til grunn då *matematik* vart brigdt til *matematikk* (mot gjengs norsk *mat`ematik*) og gav oss mishøvet med ord so som (ein) *matematikar* av same stommen.

Skal ein visa til «einfeldeprinsipet» med parallell skrivemåte av same ordlagingsselementet, skulde ein her lagt skrivemåten av det nynormera ordet *tupel* etter hine fyrrnormera ordi *kvintupel* osb., ikkje andre vegen. Framburden kann vera med lang eller stutt *u*, og nynorsk praksis er at fyre einfeld konsonant kann vokalen vera stutt eller lang, men fyre tvifeld konsonant lyt han stødt vera stutt, og difor er einfeld konsonant her den mest robuste løysingi. Sambandet millom *tupel*, *kvadrupel* og *dobbel* er ordsogeleg greidt, men er vel ikkje noko folk tenkjer på medan dei skriv; då lyte me havt lik skrivemåte av *kjemi* og *alkemi* au.

Språkrådet lyt visa av den hegemoniske rolla norsk-dansk tale hev i tiljankingi av lånord på norsk og halda på einfeld konsonant i alle desse ordi på nynorsk.

3.3 *bag* osb.

Språkrådet gjerer framlegg um å føra inn eit bøygemynster *bag* : *baggen* osb. Slik tviauke av medljod kjenner me vel frå dansk rettskriving (*top* : *toppen*), og i nokon mun frå engelsk (*bag* : *bagging*), men det bryt med ei grunnsetning i norsk rettskriving. Det sviv då i grunn um ein tilrådd skrivemåte av visse utlendske ord i norsk og ikkje um eigenleg norsk rettskriving, soleis at ein skriv det engelske ordet beint fram med *bag*, men eit hybridskap med *bagg* og *baggen*; det er for so vidt vitugt at ei hybrida av eit engelskt ord med norsk ending berre kann skrivast med eit hybridskap. Eit anna hybridskap er *⟨bag-en⟩*, med eller utan skåskrift av framandordet, og den løysingi kunde vel òg ha vore dryft når ein fyrst hev saki uppe til avgjerd.

Det er skilde meiningar um kor høvelege slike hybridor er, men skal ein fyrst skriva deim, ligg det no eingong i håtten deira at dei gjeng holvo i ymiskvar leidi, so detta kann vera ei lika god løysing som nokor onnor — einaste det helst skulde kome fram i ordbøkene at det er ei hybrida og ikkje norsk i eigenleg tyding.

3.5 *under (i)frå* — *undan(i)frå*

Språkrådet gjerer framlegg um å normfesta eit adverb **underfrå*. Det vert sagt å vera ein «variant» av eller «liknande» med *undan(i)frå*, og i grunngjevingi les me at Språkrådet reknar desse ulike ordi for ulike «former» — uvisst av kva. Av same ordet? Same tydingi? Her vantar ei utgreiding.

Fyrst lyt me finna ut kva normeringi er i dag, og um alt detta er «former» av same «greida».

Det adverbiale bruket av «*underfrå*» i tekst skil seg ikkje frå tilsvarande bruk av «*underfrå*» i tvau. Desse tvo ordi er audsynt normfeste, so saki synest vera um ein skal samskriva deim, og um det er nokon grunn til å normfesta denne samanstillingi av tvo preposisjonar i heilo.

Undan(i)frå hev ei onnor og eldre soga. Fyrellekken høyrer til ein flokk adverb med grunnleggjande fråstadtyding som sidan fekk vidare nøytsla, serleg i samanstilling med preposisjon. Soleis hev me m.a.:

ovan	ovantil	ovan(i)frå
nedan	nedantil	nedan(i)frå
innan	innantil	innan(i)frå
utan	utantil	utan(i)frå
nordan	nordantil	nordan(i)frå
unna	unnatil	unna(ni?)frå

Einaste ordet or denne yversyni som vantar i den gjengelege netordboki, er *undan(i)frå* (*unna(ni)frå*). Det tyder ikkje at ordet ikkje er normfest; det fylgjer tvert imot beint av målbygnaden med di det fritt kann setjast i hop av *undan-* (*unna*) og *(i)frå*. Eit ev kjem av samnorskformi *unna* for *undan*, som er bågssam av di flestalle målføri hev høyrande *-n-* fyre vokal so som i *undanifrå* — skal ein då skriva *unnaifrå* innanfyre normi? Vanden er åtgådd vorten fyrr, for i Setlearkivet er t.d. ei uppskrift av *unn'antifrå* frå Vestby på Follo 1987 katalogisera under «*unna(n)-frå*».

Grunnen til at grant detta ordet ikkje stend i ordboki i dag, er då kann henda at dei ikkje visste korso dei skulde løysa den floken på samnorsk grunn. Elles er ordet kann henda noko sjeldgjengare en dei hine med di *nedan(i)frå* hev noko av same tydingi, og det dessutan er vanleg å segja 'frå undersida' og dilikt.

Samnorskformi er bågssam på onnor vis au, for i vestnorsk er *d* høyrande i *-nd-*, og når ordet *undanfrå* vert frambore *ùn'dafrå*, set det tanken på *under* (vn. *ùn'da*) helder en *unna* so som ordet er skriva i ordboki. Sume skrivne tilfelle av «*underfrå*» gjeng venteleg beint attende på ordet *undanfrå* i vestnorsk framburd.

Det spyrst òg um **underfrå* i andre høve er for eitt ord å rekna. Slik samanstilling av preposisjonar er ikkje vanleg på norsk; i verksam (og ofta uturvande) nylaging høyrer me helst *uppe-frå*, *uppifrå* (som visst hev fenge ei sertyding!) eller *uppan-ifrå* med adverb fyre, og ikkje **uppå-frå* med preposisjon fyre. Til synes finn me det i samansetningar so som *imot* osv., men sogeleg er det preposisjonen *i* til namnordet *mot* og er upphavet til preposisjonen *(i)mot*. Der me helst finn det, er i ellipse, so som:

Ljodet kom frå (ein stad) under bilen.

Dersom *bilen* òg vert stroken or setningi, fær den tilhøyrande preposisjonen umfram tyngd, og ordfylgdi vert ei onnor:

Ljodet kom under (bilen) (ein stad) frå.

Det er då tale um tvo åtskilde preposisjonar som hev hamna einn attmed annan for skuld ellipse, og ikkje eitt ord. Det er liten grunn til å samskriva deim og rekna deim for eit eige ord. Eitt ord i eigenleg meining vert denne samansetningi av tvo preposisjonar fyrst dersom *under* tapar umframtyngdi si og vert sagt i eitt med det etterfylgjande *frå* med tvent tonelag, men det er uråd å lesa or skrifti kva skrivaren hev etla i kvart tilfelle. I jamn tale vert denne framburden òg vandare å skilja frå ordet *undanfrå*, jf. dømet or vestnorsk nemnt ovanfyre, eller vestfoldmål *unn'æfrā* som vert sveiplikt *underfra med burtfallen *r* i tale.

Det er råd å tenkja seg at burtfallet av *unden* i bokmål og den trengde stoda åt *undan* i skulenynorsk hev skapt eit tomrom som *under* kann fylla, um ein dilik konstruksjon vik aldri so mykje av frå mynstret elles. Desso imote kann slike tilfelle òg fyrst og fremst vera ei skriftleg tilmåting av ymse ovringar, so som nemnt ovanfyre, i vant av rettleiding og fyredøme frå ordbøker og gjengs skriftliv. Det skulde vore nøgnare utgreidt.

(Ein sidemerknad um norsk-danskt talemål. Me går at formi *un'ņifrā* o.dl. for *undenifra* er helder ålmenn, med dyljande sandhi av di den fonologiske utgangsstoda i lekken *-en* er schwa, som stend andsynes fullvokal i *-a(n)* i anna norskt talemål. Når ein ikkje kjenner *unden-* i skrift, ser ein radt ikkje samanhangen med talemålet og trur det skal segjast med *d*; då må det liggja nær å freista skriffesta det med *under-* i staden.)

Ein gjenomgang av hittane i tekstene hjå Nasjonalbiblioteket (*nb.no*) syner at ordet *undan(i)frå* kor som er tidgjengare en samskrivingi *underfrå*, òg dersom me berre ser på tekstene etter året 2000:

	<i>undanifrå</i>	<i>—frå</i>	<i>undafrå</i>	<i>unnafrå</i>	<i>unnafrå</i>	<i>—ifrå</i>	I ALT	<i>underfrå</i>
2020–26		6	1			1	8	8
2010–19	2	6		3		1	12	10
2000–09	3	8		5	1		17	5
1990–99	1	11	2	4	4	2	24	3
1980–89	3	3	1	3			10	2
1970–79		6		6	3		15	
1960–69		4		4	4		12	
1950–59		2		2			4	1
1940–49		2		2			4	
1930–39		6					6	
1920–29	1	1					2	
SUMMA	10	55	4	29	12	4	114	29
2000–26	5	20	1	8	1	2	37	23

Ein hitt her er einn eller fleire hittar i ei og same skrifti. Som me ser, er den tradisjonelle skrivemåten av *undan-* med *d* og *n* framleis den rådande, og *undanfrå* er klårt meir gjenleg en *unnafrå*, som fylgjer normeringi av *unna*. (Same innslaget av tradisjonelle former ser me dessutan med *undantil*, *undatil*, *unnantil*.) Metodiskt er *underfrå* vand å hava med å gjera med di mange hittar er ranginnlesingar med OCR; 17 slike range hittar er uttekne or

tali (tvo etter 2000). Einn rang hitt av *«unnafrå»* frå 80-ári er òg utteken. Det er ikkje søkt etter serskrivingar.

Det er difor misvisande når det i framlegget heiter at «variantane [...] med forleddet *under-* er jamt over dei mest brukte både i nynorsk og bokmål.» Tali frå Nasjonalbiblioteket viser i alle høve noko anna for nynorsk.

Etter vanleg klassifisering er *undan(i)frå* ein preposisjon: «Råmen kom undanfrå bakken.» Denne preposisjonen hev òg adverbial nøytsla. Framlegget um **underfrå* gjeld eit adverb, og me ser ingi døme på at det stend preposisjonelt. Slik sét fyller det ikkje romet etter hitt ordet.

Dessutan hev ordet *undan* ei vidare tyding i rom en *under*; det kann visa til rørsla frå ein stad 'under' eitkvart, men kann òg visa til rørsla 'burt' frå eitkvart. Samansetningi *undanfrå* kann òg røma denne tydingi: «Han vart filma langt undanfrå.»

Eit anna punkt er at **underfrå* vil krevja **overfrå*, som vel finst i noko same munen. Spurni er då um det er turvande og ynskjelegt med ein slik flokk av ord attmed dei hine.

Ikkje rettare me kann sjå, tek framlegget då i miss på ei rad punkt:

- *Underfrå* er ikkje «same greida» som *undan(i)frå*.
- *Underfrå* er ikkje meir i bruk en *undan(i)frå*.
- *Underfrå* er rettare *under (i)frå*, som alt ligg inne i normi.

Stramleik hev lite og inkje med saki å gjera. *Undan(i)frå* og **underfrå* er audsynt åtskilde ord og lyt forast upp i den mun kvart av deim finst. **Underfrå* kann ikkje koma «i staden for» *undan(i)frå*, slik framlegget legg upp til. Uppføring i ordboki skal ikkje vera eit måltekno-kratisk verkty; ordboki skal — i denne samanhengen — gjeva rettleiding åt deim som vil finna ut korso norske ord skal skrivast i samsvar med ei norm.

I detta tilfellet synest det som utelatingi av bm. *undenfra* or ordboki, og kvestingi av nn. *undan-* til *unna-* i normi, som hev gjort sambandet med både vn. *undafra* og an. *unnanifra* vandare å finna ein rett skrivemåte for, hev gjort sitt til å bægja formene undan skriftleg nøytsla i nokon mun — men ikkje meir en at dei tradisjonelle formene framleis er livs livande og ser ut til å hava yvermunen.

At formi *«underfrå»* hev vunne noko rom, er då utkoma av medviten samnorskpolitik som hev gjort det reint uråd å finna att målet sitt i ordboki. Å leita ut og stolsetja det vesle tilfanget som er, utan at det er på ollo skyn teke, er ikkje nøytral vardveitsla av målet, men i røyndi eit framhald av samnorskpolitiken med andre argument. Dømet her syner at ein tvert imot ikkje kjem undan å bøta på gamalt samnorskherverk, skal ein finna dei løysingar som høver målet best.

Dersom noko skal normfestast, lyt det vera *undan(i)frå*, som er mest i bruk og høver klårt best med systemet. *Undan* bør koma inn som den systemrette formi ho er.

For Norskt måldyrkingslag

Thorgeir Holm, styresmann

Sergej Alexander Munkvold, skrifvar